

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Nachtmerries op canvas

MARC HEBBRECHT

Op een koele zaterdag van een beginnende lente bezocht ik de eerste tentoonstelling van het werk van Neo Rauch in BOZAR te Brussel. Via mijn interesse in dromen ben ik Rauch op het spoor gekomen. Deze Oost-Duitse schilder kenmerkt zich door een eigenzinnige stijl waarbij hij vooral verhalen vertelt. Hij is een ster in de wereld van de hedendaagse schilderkunst: als eerste levende Duitse kunstenaar mocht hij al in de jaren negentig van de vorige eeuw in het Metropolitan Museum in New York exposeren. De expositie in Brussel heeft als titel *De obsessie van de demiurg*, wat verwijst naar het feit dat Rauch in zijn werk een nieuwe wereld bouwt en zich als middelaar presenteert. De veertig grote schilderijen zijn volgepropt met figuren, met neventaferelen en toneelmatig opgebouwde tableaus die allegorisch van aard zijn. Het oeuvre wordt letterlijk in retrospectief getoond: in de eerste zalen komt het meest recente werk aan bod en naarmate de bezoeker verder wandelt, keert hij terug in de geschiedenis van het oeuvre van Rauch om in de zevende zaal bij twee donkere schilderijen te belanden, namelijk *Lot* en *Plazenta*, die zijn beginperiode markeren. Rauch is in 1960 geboren in Leipzig, volgde van 1981 tot 1986 een opleiding schilderkunst aan de Hochschule für Grafik und Buchkunst in Leipzig bij professor Arno Rink en werd daar zelf hoogleraar in 2005.

Toen ik voor het eerst door de zalen liep, voelde ik me overvallen door de felle kleuren en de beweging, alsof ik gegrepen werd door de onrust van een manische patiënt: de toeschouwer wordt geconfronteerd met

een explosie van beelden. Tijdens het interview op de video die in een zijvleugel van een zaal wordt afgespeeld, krijg ik echter een totaal tegengestelde indruk van de kunstenaar: een bijzonder rustige en ernstige man, met een doffe, diepe en moeilijk te peilen blik. Ik verwonder me over de tegenstelling tussen zijn fysieke voorkomen en de manische kwaliteit van zijn schilderijen. Op zijn zelfportret uit 2005 brengt hij zichzelf in beeld als een gitaarspeler à la Elvis Presley uit het begin van de jaren zestig. Onwillekeurig komt indringend de zoete song van Roy Orbison, *In dreams*, in mijn herinnering. Ik mijmer over de scène waarin dit lied geplaybackt wordt in de film *Blue velvet* van David Lynch en meteen moet ik denken aan geheimzinnigheid, paranoia, geweld, sadisme, vernedering en foltering. Dit zijn ook de thema's in het werk van Rauch: op het eerste gezicht mooi, maar we worden bij nader toezien in een rauwe droomwereld binnengevoerd, aansluitend bij sociaal-realistische onderwerpen die via verschillende verhaallijnen tezelfdertijd op het doek worden aangebracht. Volgens mij schildert Rauch zijn dromen niet, maar beoogt hij meer een creatie van nachtmerries via het penseel. Het lijkt alsof Rauch een vroege pijn droombaar wil maken. Dit lukt hem met moeite. In zijn schilderijen is de schilder zelf vaak aanwezig en zo wordt de toeschouwer getuige van zijn wanhoop dat het verbeelden van de existentiële tragedie nooit zal lukken.

De onmacht van de schilder wordt bijvoorbeeld zichtbaar in *Konvoi*, een schilderij uit 2003: bovenaan een bloedrode hemel alsof er net een kernramp heeft plaatsgevonden. De dennen worden bijna weggeblazen door de nucleaire storm, beelden die me doen denken aan de bommen die Van Gogh schilderde in zijn laatste levensjaar toen hij al

psychotisch was. In de verte komt een militair konvooi aan, heel klein ... zoals in een droom wordt het hoofdthema uitgedrukt via een klein detail. Worden er nieuwe voorraden gebracht? Is er redding in zicht of neemt de dreiging alleen maar toe? Het is niet duidelijk. Zoals een droomelement herhaald wordt wanneer de inhoud erg belangrijk is, wordt een man viermaal geportretteerd in verschillende gedaanten: op weg naar een menselijk kadaver dat als een geslachte os is opgehangen (wat me doet denken aan het schilderij van Rembrandt), gekwetst neerhurkend terwijl een moederlijk figuur een verband aanbrengt om zijn hoofd. In het midden van het beeld loopt de schilder gewapend met een geweer, eigenlijk een verfspuit. Hij verdedigt zich met verfpotten. Verf is zijn enige wapen. Zijn been vervloeit tot een stroperige verfmassa.

Neo Rauch, *Konvoi*, 2003

© Pictoright Amsterdam 2013

Dit doet me denken aan ‘balfa-elementen’ zoals door Ferro (2002) beschreven: het is nog niet gelukt om de beleefde ervaring in denkbare beelden uit te drukken, de verf is nog niet tot een zinvol onderdeel van de compositie geworden.

Het schilderij laat ons zien hoe machteloos de schilder zich voelt tegenover destructie en vernieling. Hij kan er niets aan doen, hij kan alleen verbeelden. Rechts onder in het schilderij bevindt zich een man die verf naar beneden brengt: naar een schuilkelder of naar een vernietigingsplaats? De indruk van dreiging is alleszins gewekt. Vervult de schilder een rol in het vernietigingsproces of gaat hij zijn ondergang tegemoet? We weten het niet.

Rauchs schilderijen zijn als materialisaties van terugkerende nachtmerries waarbij een geleidelijke psychische bewerking van een vroeg trauma plaatsvindt. Gaat het in deze nachtmerries over Rauch zelf of over zijn vader? Neo Rauch heeft als zeer jong kind zijn beide ouders verloren bij een treinongeluk. Zijn grootouders hebben zich over hem ontfermd en hem opgevoed. Nu begint het me te dagen waarom de figuren zo’n lege, doodse en uitdrukingsloze blik hebben. Is Rauch als baby lang genoeg gespiegeld door zijn moeder; was hij in staat om de levendige blik van zijn moeder te verinnerlijken of is deze al vlug vervaagd omdat hij haar al vroeg heeft moeten missen? Er is ook iets met de blik van Rauch. Verder wemelt het in zijn schilderijen van vaderfiguren. Nu moet ik ook denken aan de piëta van Rauch — die niet op de expositie in Brussel getoond wordt — waarop een kleine jongen een dode vader in de armen houdt. In de catalogus wordt dit trauma te weinig becommentarieerd en kiest men bij voorkeur voor historische aanknopingspunten, zoals de betekenis van de hereniging van Oost- en West-Duitsland in 1989, de fin-de-sièclemelancholie bij de eeuwwisseling en de verwerking van het oorlogsverleden (de napoleontische oorlogen, Pruisen, de Duitse nederlaag in de beide wereldoorlogen en de Holocaust).

Interessant vooral lijkt me *Der Rückzug* (De terugtocht), een schilderij uit 2006. Zoals bepaalde dromen in de loop van een psychoanalytische behandeling als het ware een overzicht geven van het psychoanalytische proces (Hebbrecht 2004), zo biedt dit schilderij een soort overzichtelijke beschouwing over

de carrière van de schilder en de vertwijfeling die hij voelt op een welbepaald moment tijdens zijn creatieve proces. Dit schilderij toont zijn eerste werk (zoals een droom in de droom?) en brengt een reeks personages in beeld die wachten in onwetendheid over hun doel en bestemming. Ze zijn moe en hopen op richtlijnen. Lege mappen slingeren rond, het werk ligt stil, een circusacteur levert strijd met een zwarte beer. Stroom verf worden verspild, links op het doek wordt een executie uitgevoerd. Een mooie illustratie van hoe een moment van onmacht in de loop van een artistiek proces een groots werk kan opleveren. Rauch illustreert het psychoanalytische inzicht dat verveling als klinisch symptoom kan wijzen op destructieve processen in de innerlijke wereld.

In recensies van het werk van Neo Rauch wordt telkens verwezen naar een aantal

thematische clusters: werk en arbeid, oefeningen en manoeuvres, raadsels en dromen, kunst en kunstenaars, rollenspel en rebellie, apocalyptische overdrijvingen. Wat niet genoeg benadrukt wordt, is zijn terugkerende poging om het trauma van het verlies van zijn beide ouders tijdens zijn vroege kinderjaren alsnog meester te worden. Hij kan echter niet anders dan zijn onmacht en zijn angst verbeelden. En dat heeft grote kunst opgeleverd.

Literatuur

- FERRO, A. (2002). *In the analyst's consulting room*. Hove: Brunner-Routledge.
- HEBBRECHT, M. (2004). *The dream as a picture of the psychoanalytic process*. Voordracht in het kader van the European Psychoanalytical Federation Annual Conference. Helsinki, 17 april 2004.